

Рецензія на дисертацію
Подороги Леоніда Вікторовича
на тему: «Гене́за українського кримінального права за доби середньовіччя
(XV – перша половина XVII ст.)», поданої на здобуття ступеня доктора
філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Проведене Подорогою Л. В. дослідження дискусійних і маловідомих сторінок в історії українського національного державотворення в період XV – початку XVII століття є своєчасним та таким, що відповідає сучасному етапу розвитку Української держави, а саме відстоювання незалежності та утвердження статусу суверенної держави. В умовах, коли на полі бою в рамках широкомасштабної війни росії проти України, здійснення масових кримінальних злочинів проти українців, коли вирішується питання існування України як суб'єкта міжнародного права, надзвичайно актуальним є дослідження історії українського кримінального права у XV – першій половині XVII ст. і дозволяє врахувати досвід українського народу у сфері кримінально-правових відносин. Саме це істотно актуалізує тему цього дисертаційного дослідження.

Як вбачається зі змісту дослідження, автор вважає, що зазначена проблематика у вітчизняній історико-правовій науці не дістала свого належного вирішення. Аналіз праць учених свідчить про відсутність системних і комплексних наукових розвідок, спрямованих на доведення історичної закономірності розвитку українського кримінального права в XV – першій половині XVII ст. у його цілісності, а також наукове пізнання усіх понять та інститутів українського кримінального права як системно-структурного комплексу і можна стверджувати, що існує прогалина у вітчизняній історико-правовій науці стосовно важливих аспектів історичного розвитку українського кримінального права за доби Середньовіччя (XV – перша половина XVII ст.) як невід'ємної складової частини загальної генези українського кримінального права впродовж усього його існування. актуальність цього дисертаційного дослідження полягає у можливості як подальшого наукового вивчення історії українського кримінального права наступного періоду (періоду Гетьманської України), так і відтворення його загальної генези, починаючи з доби України-Русі, дає змогу проводити комплексні та системні історичні порівняльно-правові дослідження розвитку українського кримінального права й кримінального права країн Європи.

На підставі наведеного коректним узагальненням виступає думка про те, що стан наукової розробки даної теми доцільно розглядати за хронологічно-проблемним принципом з розподілом цього процесу на певні періоди.

Не викликає сумнівів висновок проте, що дисертаційне дослідження має міждисциплінарний характер, оскільки порушена проблематика торкається історичної, правової, морально-психологічної сфер життя українського народу.

Відзначаючи актуальність роботи, доречно вказати на масштабність авторської розвідки, оскільки йдеться про визначення історичних закономірностей розвитку українського кримінального права у XV – першій половині XVII ст. у його цілісності як системно-структурного комплексу, що складався з понять та інститутів (поняття злочину, загальні поняття кримінального права, види злочинів, мета, принципи та система покарань).

Оцінюючи зв'язок роботи з напрямками наукових досліджень ЗВО, необхідно зазначити, що дисертаційне дослідження виконане у межах планових науково-дослідних тем у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук НАН України на 2024–2028 роки, затвердженими постановою Президії НАН України від 10 січня 2024 р. № 8, ґрунтується на положеннях Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, Стратегії розвитку Державного податкового університету на 2022–2027 рр., затвердженої Вченою радою Державного податкового університету 30 червня 2022 р., протокол № 11.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Державного податкового університету (протокол № 6 від 24 листопада 2022 року). Уточнена Вченою радою Державного податкового університету (протокол № 5 від 26 жовтня 2023 року), (стор.5 дис. досл.).

Поточним висновком до вищенаведеного є те, що в цілому дисертаційна робота містить правові, теоретичні й організаційні засади досліджуваної теми і ґрунтується на достатньо глибокому історичному, теоретико-правовому та документальному аналізі історичних подій і джерел.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Рецензування дисертаційного дослідження Подороги Л.В. дозволило зробити висновок про те, що воно є структурованим та ґрунтується на результатах аналізу значної кількості історичних документів, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, літературних джерел і наукового доробку загальної теорії держави і права, адміністративного, господарського права, а також наукових праць, присвячених окремим питанням щодо дослідження процесів формування українського національного кримінального права.

Дисертація Подороги Л.В. визначається як комплексне дослідження, що характеризується чітким і послідовним підходом до висвітлення його об'єкту та предмету, а визначені мета і завдання забезпечили розв'язання наукового завдання. Належний ступінь наукової обґрунтованості та науково-практичної цінності виконаної роботи, що в узагальненому вигляді відображені в авторських

висновках і рекомендаціях, забезпечено методологічним і теоретичним обґрунтуванням його вихідних положень; обранням і застосуванням системи наукових методів, що відповідають об'єкту, предмету, меті і задачам дослідження; використанням сучасних досягнень юридичної науки та широкої джерельної бази дослідження; здійсненням апробації основних концептуальних ідей і положень дослідження.

Визначення і підбір методологічних інструментів дослідження та наукових підходів характеризується комплексністю та науковою доцільністю, а аналітико-синтетичне опрацювання наукових джерел періодів середньовіччя, верифікація отриманої інформації, порівняльний аналіз правових документів Великого Князівства Литовського, Речі Посполитої, забезпечили успішне розв'язання визначених завдань. Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації підтверджується їх оприлюдненням у фахових наукових журналах, обговоренням на наукових конференціях, інших наукових заходах. Проведена автором науково-дослідна робота є результатом його власних напрацювань, вдалою спробою теоретико-правової оцінки історичних подій та нормативно-правових актів, якими забезпечувалося поширення і утвердження української національної ідеї на шляху становлення і розвитку Української державності.

Основні положення роботи знайшли відображення у наукових працях, з них 3 наукові статті, опублікованих у фахових виданнях, та у тезах доповідей на наукових міжнародних конференціях. Здійснення аналізу дисертаційного дослідження та наукових публікацій дає підстави стверджувати про належну обґрунтованість результатів дисертації Подороги Л.В. галузі теорії та історії держави і права, як для теоретичного, так і практичного застосування в межах досягнутих автором мети та завдань, що є свідченням його високого наукового рівня. Такий висновок підтверджується, у тому числі, достатнім обсягом наукових публікацій, що висуваються відповідно до чинного законодавства України.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Новизна дослідження конкретизується в найважливіших положеннях, висновках і пропозиціях. Серед них, можна виділити наступні. Погоджуюся, що проведене комплексне дослідження становлення і розвитку кримінального права в Україні XV - XVII століть, здійснений порівняльно-правовий аналіз нормативно-правових актів ВКЛ і РП; обґрунтовано поділ видів злочинів на злочини у сфері публічних інтересів (злочини проти держави, військової служби, прав і вольностей шляхти, правосуддя, порядку управління, службові злочини, проти церкви й релігії) та злочини у сфері приватних інтересів (злочини проти життя, здоров'я, волі особи, її власності, змішані злочини, злочини в сімейній сфері та проти моралі) й

виокремлено та систематизовано кваліфікуючі обставини кожного виду злочину, що розглядається як елементи новизни, висловленими вперше.

Не викликають сумнівів авторські висновки про те, що удосконалено розуміння поняття злочину в литовсько-польський період охоплювало матеріальний елемент, який пов'язувався із спричиненням особі матеріальної, моральної чи фізичної шкоди; релігійний елемент, який втілював розуміння злочину як гріха; формальний елемент, який означав нормативне оформлення поняття злочину з погляду порушення правила поведінки; тези, що у XV–XVI ст. відбувається виокремлення як родових об'єктів суспільних відносин щодо охорони інтересів держави, відносин у сфері військової служби, правосуддя, службової діяльності, забезпечення порядку державного управління, захисту прав особи та власності, прав церкви, сім'ї, прав і привілеїв шляхти, норм релігії та моралі;

Заслуговують на увагу судження про подальший розвиток уявлень щодо зародження і формування впродовж XV–XVI ст. процесів занепаду такої мети покарання, як наповнення державної скарбниці, посилення ролі як загальної, так і спеціальної превенції, встановлення обов'язковості відшкодування шкоди потерпілому, посилення значення як цілей покарання виправлення засудженого й ізоляція злочинця від суспільства, актуалізації залякування, що втілилось у кількісному зростанні впродовж XVI ст. норм, які містили різноманітні види смертної кари та тілесних покарань, (стор.10).

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Рецензоване дослідження базується на аналізі та характеристиці вагомих, ґрунтовних наукових публікацій вітчизняних з теорії держави і права, присвячених проблематиці українського кримінального права за доби середньовіччя (XV – перша половина XVII ст.). Нормативну основу дисертаційного дослідження складають окремі законодавчі та нормативно-правові акти, якими обґрунтовуються авторські висновки.

Джерелами фактичного матеріалу є результати власних досліджень, архівні матеріали, науковий та науково-публічний доробок вітчизняних істориків, правників, філософів, публіцистів.

Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації є достатньо обґрунтованими, з точки зору логіки та методології наукового дослідження. Їхньому отриманню передувала значна робота з аналізу нормативних актів, вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, в яких висвітлюються історичні події та законодавчо закріплені факти, що розкривають сутність діяльності зі становлення української національної державності в різних частинах Євразійського континенту.

Високий ступінь вірогідності та наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження забезпечено використанням значного обсягу літературних джерел, узагальнених практичних матеріалів й відповідних наукових методів. Автор методологічно правильно підходить до визначення меж дослідження, визначаючи його міждисциплінарний характер.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Окремо слід відзначити володіння здобувачем методологічним інструментарієм наукового дослідження. Відомості про методологічну основу дослідження формують цілісну структуру довершеності на підставі застосування відповідних методологічних інструментів для виведення авторських суджень і висновків. Серед таких інструментів значну увагу приділено використанню загально наукових і спеціально-наукових методів і підходів. Так, подається звернення до методологічних можливостей герменевтичного та системного підходів, діалектичного, синергетичного, історичного, порівняльно-правового методів, а також можливостей аналітичного і синтетичного методів, індукції і дедукції тощо.

Обґрунтованість і достовірність результатів дисертаційної роботи Подороги Л.В. обумовлюється належним і достатньо якісним підбором емпіричної бази дослідження. Автором досліджено значну кількість нормативно-правових актів і наукових джерел. До факторів, що обумовлюють достовірність та логічну побудову дослідження необхідно віднести вдало сформовану структуру дисертації, яка відображає послідовність викладу контенту дисертації, що дозволило здобувачеві сформулювати низку важливих наукових положень, пропозицій, висновків та рекомендацій.

Таким чином, висунуті автором задля досягнення поставленої мети завдання виконані на належному методологічному рівні, що є підтвердженням оволодіння Подорогою Л.В. методологією наукового дослідження.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що сформульовані у дисертації пропозиції і висновки можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальшого дослідження генези історико-правових аспектів українського кримінального права на різних етапах історичного розвитку Української держави; навчально-методичній діяльності – для проведення різних форм занять зі студентами денної та заочної форм навчання й при підготовці підручників, навчальних посібників, розробці лекційних курсів, робочих програм, навчально-методичних комплексів із дисциплін «Історія держави і права України», «Теорія держави і права», «Історія вчень про державу і право», «Історія українського

права», «Історія України»; практичній діяльності – при підготовці та проведенні круглих столів, конференцій, семінарів, (стор.11).

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Подороги Л.В. є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Подороги Л.В., необхідно звернути увагу на окремі положення, що могли би слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту.

1. Одним із завдань дисертації визначено «здійснити огляд наукової літератури з проблеми дослідження», (стор.6). Водночас, з огляду на викладений в дослідженні матеріал, на нашу думку, доцільно було би не обмежуватися лише аналізом наукових робіт вітчизняних дослідників, а і включити зарубіжних авторів. (Snyder T. *The Reconstruction of Nations Poland Ukraine Lithuania Belarus (1569-1999)*. New Haven; Yale University Press. 2003. 367 p.; Introduction to the Statute, written in about 1576 by Augustinus Rotundus Mielecki, in *Archiwum Komisji Prawniczej, Vol.7, Cracow: Polska Akademia Umiejetności, 1900, 278p.*; Jürate Klapene, *The Grand Duchy and the Grand Dukes in the Sixteenth Century*, in Richard Butterworth, *The Polish-Lithuanian Monarchy in European Context*, Houndmills: Palgrave, 2001, 384 p.; Paul Wexler. *The Reconstruction of Pre-Ashkenazic Jewish Settlements in the Slavic Lands in the Light of the Linguistic Sources*, in Antony Polonsky, ed., *From Shtetl to Socialism*, London: Littman Library, 1993, 318 p.), що значно розширило би історіографічну базу дисертаційного дослідження, з огляду на обраний Україною європейський вектор розвитку, долучення українського народу до прогресивних процесів сучасної цивілізаційної еволюції європейських націй.

2. В дисертації у розділі 2. «Еволюція загальних понять, інститутів та видів злочинів у XV – першій половині XVII ст.», встановлено поділ видів покарань залежно від забезпечення, охорони й задоволення нормами кримінального законодавства приватного (головщина, нав'язка, гвалт) чи публічного (смертна кара, тілесні покарання, позбавлення волі, конфіскація майна, штраф, вигнання за межі держави, позбавлення честі або посади) інтересів, а також виділено додаткові критерії поділу. У цьому зв'язку хотілося би почути тлумачення цих видів покарань і визначення ролі законодавчих дефініцій для з'ясування змісту кримінально-правових термінів, що надає можливість фундаментального

розкриття характерних складових генези українського кримінального права за доби Середньовіччя (XV – перша половина XVII ст.).

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Таким чином, за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Подороги Леоніда Вікторовича на тему: «Генеза українського кримінального права за доби середньовіччя (XV – перша половина XVII ст.)» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» за № 40 від 12 січня 2017 року (зі змінами від 12.07.2019 р.), а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Рецензент:

доцент кафедри теорії та історії держави і права
Державного податкового університету
кандидат історичних наук, доцент

Світлана КАМАРАЛІ

